

УДК 373.2:376

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ З СИНДРОМОМ ДАУНА

Колосова О.В.

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Йоланта Гурал-Пулрле

Старопольська Школа Вища (м. Кельце, Польща)

У статті проаналізовано теоретичні основи соціальної адаптації особистості. Розкриваються особливості психофізичного розвитку дітей з синдромом Дауна. Досліджуються засоби соціальної адаптації дітей з обмеженими можливостями з інтелектуальним недорозвиненням внаслідок генетичної, хромосомної патології (синдром Дауна). Вивчено вплив ігрових технологій, спільної діяльності та виховних заходів на соціалізацію дітей з синдромом Дауна.

Ключові слова: соціальна адаптація, інклюзія, діти з синдромом Дауна, ігрові технології, педагогічна підтримка.

Постановка проблеми. Зміни в Україні охопили всі сфери суспільного і економічного життя, зокрема соціальну структуру, матеріальну і духовну культуру, суспільство в цілому. Нова соціокультурна ситуація і вимоги суспільства до особистості доводять, що сучасне покоління дітей поступово зіткнеться з необхідністю оволодіти наукою виживання на основі розвитку соціально-психологічних засобів пристосування до різноманітних, в тому числі й екстремальних ситуацій. Особливо важливим в цьому контексті постає питання підтримки дітей з обмеженими можливостями здоров'я, забезпечення рівних з іншими можливостей і умов отримання ними якісної освіти, соціалізації й інтеграції в дитячий колектив.

Сьогодні в Україні законодавчо визнано право дітей із особливими освітніми потребами на навчання у закладах освіти за місцем проживання. Прийнято нормативно-правове забезпечення освітнього процесу в умовах інклюзивного та інтегрованого навчання, а саме: «Концепцію розвитку інклюзивної освіти» (2010 р.), яка спрямована на виконання вимог міжнародних нормативно-правових документів, ратифікованих Україною; «Про затвердження заходів щодо впровадження інклюзивного навчання в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2015 року» (2013 р.), в якому визначені завдання органам управління освіти і науки, науковцям, щодо створення належних умов та розробки науково-методичного забезпечення для навчання дітей із особливими освітніми потребами в класах із інклюзивним навчанням; «Про організацію навчально-виховного процесу учнів із розумовою відсталістю та затримкою психічного розвитку» (2014 р.) тощо.

Освіта цієї категорії людей є важливим чинником у їхньому житті, оскільки дозволяє не тільки засвоїти певну інформацію, а побудувати фундамент їхнього подальшого розвитку та соціальної інтеграції. Великою частиною цієї соціальної групи є діти з синдромом Дауна.

Згідно статистики Світової організації охорони здоров'я кожне 700-е немовля народжується із синдромом Дауна, а згідно даних Державної служби статистики України кількість дітей з хромосомними порушеннями, в тому числі з синдромом Дауна щорічно зростає [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє стверджувати, що проблема соціалізації та здобуття освіти дітьми з особливими потребами перебуває в центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних учених: В. Андрущенко, М. Ярмаченка, Е. Андреєвої, В. Бондаря, Т. Ілляшенко, А. Колупасової, Н. Сабат, Є. Ярської-Смирнової, О. Акімової та зумовлює необхідність її подальшої розробки, зокрема, щодо впровадження інклюзивної освіти [7, с. 11].

Проблема педагогічного супроводу дітей з синдромом Дауна об'єктом дослідження багатьох вчених, зокрема це В. Бондар, С. Волкова, І. Іванова, Т. Євтухова, А. Капська, А. Колу, Л. Дольнікова, О. Берянич, В. Ляшенко, О. Савченко, О. Столяренко, А. Шевчук та ін.; проблему розвитку дітей із синдромом Дауна досліджують: А. Альохіна, М. Беркетова, П. Жиянова, Т. Медведєва, Г. Ворсанова, І. Демидова, Р. Ковтун (аналізували питання пізнавальної діяльності мовлення); Н. Тертична, Г. Головань (нестійкість афективної сфери – від в'ялості, апатії, до розгальмованості, збудливості); К. Давиденкової, І. Ліберман, А. Кошелева (надмірну здатність розконцентрувати увагу); М. Беркетова, П. Лаутеслагер, Р. Ковтун, О. Мозолюк-Коновалова (затримку розвитку статичних і локомоційних функцій, різних видів моторики, особливо дрібної); Р. Ковтун, S. Buckley, G. Bird (відставання активного мовлення при відносно збереженому його розумінні). Проте, незважаючи на проаналізовані наукові публікації, висновки та рекомендації щодо навчання та виховання дітей з синдромом Дауна проблема їх соціальної адаптації має багато невирішених питань особливо в плані роботи з дітьми і їхніми батьками і тому залишається актуальною.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових джерел підтверджує, що в цій галузі є багато питань, які потребують вивчення і уточнення. При цьому теоретичні підходи і рекомендації науковців щодо практичного втілення основних засад організації процесу соціалізації дітей з синдромом Дауна і реалізація цих підходів на державному рівні виявляють ряд суперечностей між потребами і можливостями освітніх установ в ефективній інтеграції дітей з синдромом Дауна в процесі їх навчання і в процесі сімейного виховання. Подолання цих суперечностей можливе за умови використання нових підходів до формування системи дидактичного забезпечення та педагогічного супроводу процесу навчання дітей з синдромом Дауна в контексті розвитку інклюзивної освіти, підготовки педагогів, які здатні впливати на якість і результат соціалізації дітей з синдромом Дауна, допомагати і працювати з їхніми батьками і соціальним оточенням.

Мета статті. Цілі статті полягають у виявленні особливостей розвитку дітей дошкільного віку з синдромом Дауна як підґрунтя їх соціалізації; у визначенні та теоретичному обґрунтуванні засобів соціальної адаптації дітей з синдромом Дауна.

Виклад основного матеріалу. Термін «адаптація» [від лат. *adaptatio* – пристосування] є комплексним явищем соціального буття особистості, універсально властивістю людини, яка забезпечує засвоєння нею соціально корисних стандартів поведінки, ціннісних орієнтацій, гармонізацію взаємозв'язків з новим соціальним середовищем.

Ряд науковців (Д. Андреева, В. Казначеев, О. Кононко, В. Слюсаренко, А.Фурман) розглядає соціальну адаптацію як специфічну форму соціальної активності, пов'язаної зі входженням та приведенням об'єктивних і суб'єктивних особливостей особистості у відповідність до нових соціальних умов. Розробники Базового компонента дошкільної освіти розглядають соціальну адаптацію як інтегральний показник здатності дитини виконувати належні біологічні, психологічні функції та соціальні ролі у колективі як основне призначення сім'ї та дошкільного навчального закладу.

На думку О. Кононко, соціальна адаптація є першою з трьох фаз соціального становлення особистості дошкільника (адаптація, індивідуалізація, інтеграція) і передбачає засвоєння норм тієї соціальної спільноти, до якої він належить. Особливостями соціальної адаптації старшого дошкільника автор вважає: усвідомлення ним себе суб'єктом діяльності; бажання бути включеним у нове оточення; орієнтація на суспільні функції людей, норми, сенс їхньої поведінки та діяльності; суб'єктивне ставлення до соціальних цінностей, розуміння своєї належності до дитячого колективу; прагнення до

розширення соціальних контактів; прихильне ставлення до одних груп дітей та відмова від спілкування з іншими [4, с. 185–187].

С. Курінна свідченням адаптованості дитини вважає: володіння соціально прийнятними способами поведінки, уміння безконфліктного спілкування; контролювання своїх емоцій, позитивне сприйняття себе й оточуючих у нових соціальних умовах [6]. На думку В. Кузьменко, перебіг адаптації залежить від віку, типу вищої нервової діяльності дітей, стану здоров'я, стилю виховання в сім'ї, рівня розвитку ігрових навичок, емоційності та контактності. Виходячи з цього, автор виділяє три групи дітей з різним характером пристосування до нових умов життя: перша група – діти з легкою і безболісною адаптацією; друга група – діти, які адаптуються повільніше й важче; третя група – діти, які важко пристосовуються до нових умов [5, с. 18–19].

Т. Поніманська акцентує увагу на необхідності збагачувати соціальний досвід дитини в період входження у нові умови буття за такими складовими: уміння орієнтуватися у світі людей (рідні, близькі, знайомі, незнайомі; люди різної статі, віку, роду занять); здатність розуміти іншу людину, її настрій, потреби, особливості поведінки; вміння поважати інших, допомагати; обирати відповідні форми й способи спілкування та діяльності [9, с. 14–15].

Збагачення соціального досвіду сприяє формуванню соціальної компетентності, яка означає складне полікомпонентне утворення особистості, її інтегральну якість, що складається з цілого комплексу емоційних, мотиваційних, характерологічних особливостей та виявляється в соціальній активності й гуманістичній спрямованості. Діти з обмеженими можливостями, за умови надання їм адекватної і своєчасної соціально-педагогічної допомоги можуть успішно соціалізуватися та розвиватися в умовах масових закладів.

Розвиток дітей з синдромом Дауна має кілька відмінних закономірностей, у визначенні яких важливу роль зіграли дослідження Л. Виготського. Складність структури аномального розвитку «особливої дитини» пов'язана з тим, що при наявності первинного дефекту, який був викликаний біологічним фактором і вторинним порушенням, виник неправильний розвиток «особливої дитини». В якості наслідків неправильного розвитку дітей відзначається феномен «соціального аутизму» – відстороненість від зовнішнього світу. Якщо виключити дітей з синдромом Дауна з життя суспільства, то це обов'язково позначиться на якості життя дітей даної категорії, їх сім'ї; тим самим відбувається порушення зв'язку між сім'єю і суспільством.

Порушення в розвитку проявляються у дітей з синдромом Дауна з перших місяців їх життя. Для цих дітей характерна низька активність, вони бездіяльні внаслідок уповільнення фор-

мування рухових функцій, а це призводить до затримки розвитку всіх психологічних процесів. Структура психічних порушень у дітей з синдромом Дауна різна: мова виникає пізно і протягом усього життя у багатьох дітей з синдромом Дауна залишається нерозвинутою, вони розуміють слова не в повному обсязі, запас слів убогий. Відставання у формуванні мовлення, яке також пов'язане з повільністю розвитку дрібної моторики, впливає на встановлення комунікаційних зв'язків з оточуючими людьми.

Ближче до 3-4 років діти з синдромом Дауна стають більш активними і жвавими, тому що починають робити свої перші кроки. У цьому віці у «особливі діти» починають відчувати любов до своїх близьких і рідних, вони дуже ласкаві, слухняні, доброзичливі, вміють ніяковіти, ображатися, іноді їм властива дратівливість, злостивість і впертість. Багато з дітей з синдромом Дауна можуть добре наслідувати однолітків і дорослих; такі якості обумовлюють можливість навчання їх навичкам самообслуговування та залучення до праці. Стан сформованості рівня навичок і вмінь, якого можуть досягти «сонячні діти», різний для всіх дітей даної категорії. На думку дослідників, це обумовлено генетикою дитини і середовищем існування.

Незважаючи на те, що «особливим дітям», як правило, недоступні операції пов'язані з рахунком, а також абстрактне мислення, для багатьох з них характерним є добре розвинена пам'ять і спостережливість. А це означає, що дітей з синдромом Дауна можна навчати, розвивати і виховувати, що надасть їм можливість адаптуватися у соціальний простір.

Можемо стверджувати, що дитина з синдромом Дауна проходить ті ж самі основні етапи розвитку, що й інші діти; часові терміни появи та формування навичок у дітей з синдромом Дауна запізнюються у порівнянні з появою цих же навичок у дітей з традиційним розвитком; часові рамки розвитку навичок та умінь у дітей з синдромом Дауна значно ширші ніж в інших дітей. Вивчення досвіду дослідників даного синдрому та батьків, які виховують «особливих дітей», переконує в тому, що рівень можливостей кожної дитини з синдромом Дауна повинен оцінюватися тільки індивідуально. Тому, будь-які узагальнення про дітей з синдромом Дауна є помилкою, оскільки фізичний або психічний стан такої дитини не можна розглядати окремо від розуміння її індивідуальних особливостей. Незважаючи на генетичні порушення у дітей з синдромом Дауна, а також відсутність ефективної форми навчання особливих дітей, на сьогоднішній день існує можливість соціальної інтеграції дітей даної категорії в соціум.

Сучасна педагогічна наука використовує різноманітні психолого-педагогічні форми, методи, засоби, що сприяють оздоровленню, гармонізації розвитку та інтеграції в суспільство

дітей з особливими потребами, зокрема з синдромом Дауна. Педагоги, практичні психологи, вчителі-дефектологи для забезпечення навчання та отримання успішних результатів під час роботи з дітьми з синдромом Дауна часто використовують ігрові технології, казкотерапію, відвідування театрів, музеїв, галерей, різні спортивні і культурно-просвітні заходи стають ефективними засобами в соціальній адаптації дітей з синдромом Дауна в суспільство.

І. Вечканова вважає, що поєднання різних видів діяльності в процесі розвиваючих ігор, побудованих на певному сюжеті, сприяє розвитку емоційної, мовної, рухової і пізнавальної сфер у дошкільнят з синдромом Дауна [2, с. 93]. У зв'язку з цим особливого значення набуває використання ігрових технологій, що дозволяють поєднувати в собі елементи пізнавальної, дослідницької та творчої діяльності в рамках проектів і організації інтерактивних дитячо-батьківських подій: квести, вікторини, батьківські збори-конференції в формі телемарафону, флешмобів на підтримку здорової поведінки [2, с. 104].

Так, ігрові технології включаються в технологію каністерапії [«canis» з лат. «собака»]. Таке використання каністерапії сприяє розвитку сенсорної сфери дітей з синдромом Дауна, через організацію ігор-вправ на гладження і обмацування, розпізнавання текстури вовни, відчуття різниці температури тіла на різних частинах тіла собаки, спостереження за її рухами. Присутність собаки стимулює комунікацію.

Окремий напрямок у процесі соціальної інтеграції дітей з синдромом Дауна займають театралізовані ігри та постановки, які проводяться разом з дітьми з традиційним розвитком. «Сонячні діти», які не можуть говорити, зображують ролі за допомогою жестів і міміки. Оформлення декорацій, костюмів відбувається спільно з батьками. Сприятливе оточення батьків позитивно впливає на розвиток пізнавальної сфери дитини з синдромом Дауна, їх комунікативну сферу і особистісні якості.

Комплексний аналіз теорії і практики навчання і виховання дітей з обмеженими можливостями дозволяє сьогодні говорити про те, що одним з найбільш важливих і ефективних засобів соціальної адаптації вказаної категорії дітей повинна стати система педагогічної підтримки. Поняття "педагогічна підтримка" в науку було введено О. Газманом. Він розглядав її з погляду процесу індивідуального розвитку і саморозвитку дитини, а предметом педагогічної підтримки вважав процес сумісного з дитиною визначення його власних інтересів, цілей, можливостей і шляхів подолання перешкод або проблем навчання, самовиховання, спілкування, способу життя [1, с. 67].

Ще одним з найважливіших засобів соціальної адаптації дітей з синдромом Дауна є залучення до активної співпраці сімей, оскільки

психолого-педагогічної підтримки потребують не тільки вихованці, а й їхні батьки. Успішність соціальної адаптації особливих дітей багато в чому залежить від того, наскільки батьки розуміють їх стан, приймають такими, які вони є і прагнуть їм допомогти.

В умовах будь-якого дошкільного чи загальноосвітнього закладу здійснюється інклюзивна освіта дітей з синдромом Дауна, яка також виступає засобом соціальної інтеграції особливих дітей. Інклюзія – це процес збільшення ступеня участі дітей в соціумі, що мають труднощі у фізичному і пізнавальному розвитку. Інклюзивна освіта передбачає розробку і застосування таких рішень, які зможуть дозволити кожній дитині з особливими потребами рівноправно брати участь в академічному і суспільному житті.

В процесі інклюзивного навчання важливого значення набуває організація розвиваючого предметно-просторового середовища, яке виконує освітню, розвиваючу, виховує, стимулюючу, організаційну, комунікаційну, соці-

алізуючу та інші функції. Розвиваюче предметно-просторове середовище спрямоване на розвиток ініціативності, самостійності, творчих проявів дитини, має характер відкритої незамкненої системи, здатної до коректування і розвитку.

Висновки і пропозиції. Потрібно відзначити, що соціальна адаптація дітей з синдромом Дауна – це досить трудомісткий і тривалий процес, в якому задіяні всі члени сім'ї та команда фахівців. Правильна і безперервна робота з набуття дітьми з синдромом Дауна соціального досвіду в подальшому буде сприяти їх соціалізації та інтеграції в звичайне середовище однолітків.

До подальших напрямів нашого дослідження відносимо аналіз наявної навчально-методичної літератури для підготовки педагогічних кадрів, які готуються до роботи з дітьми з синдромом Дауна, і розробку методичних рекомендацій по застосуванню засобів соціальної адаптації під час навчання та виховання дітей з синдромом Дауна.

Список літератури:

1. Аксенова Л.И. Социально-педагогическая помощь лицам с ограниченными возможностями // Специальная педагогика / Под ред. Н.М. Назаровой. – М., 2001. – С. 196.
2. Баряева Л.Б., Вечканова И.Г., Загребаева Е.В. Театрализованные игры в коррекционно-развивающей работе с дошкольниками / Под ред. Л.Б. Баряевой, И.Г. Вечкановой. СПб.: КАРО, 2009. – 256 с.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс].
4. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості. – К.: Освіта, 1998. – 256 с.
5. Кузьменко В. Адаптація // Дошкільне виховання. – 1995. – № 8. – С. 18–19.
6. Курінна С.М. Особливості соціалізації дітей 6-7 років в різних умовах життєдіяльності / С.М. Курінна // Вихователь-методист. – 2004. – № 4.
7. Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. / А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко, І.О. Білозерська та ін.; за заг. ред. А.А. Колупаєвої. – К.: А.С.К., 2012. – 308 с.
8. Подорож країною «Людія»: Виховання ціннісного ставлення до оточуючого соціуму у дітей (з сімей, які опинились у складних життєвих обставинах, зокрема – дітей з функціональними обмеженнями) засобами арт-терапії. Частина II / А.В. Хіля. – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. – 44 с.
9. Поніманська Т.І. Людина і я. Світ дорослих як чинник соціалізації особистості дитини // Дошкільне виховання. – 1999. – № 8. – С. 14–15.
10. Семаго Н.Я., Семаго М.М. Теория и практика оценки психического развития ребенка. Дошкольный и младший школьный возраст. – СПб.: Речь, 2005. – С. 115–116.
11. Теория и практика олигофренопедагогика та спеціальної психології / За ред. Т.В. Сак // Збірник наукових праць: Вип. 8. – Тематичний випуск «Концепція дошкільної освіти дітей з розумовою відсталістю». – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 138 с.

Колосова Е.В.

Винницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Йоланта Гурал-Пулроле

Старопольська Школа Вища в Кельцах (Польща)

СОЦИАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ ДЕТЕЙ С СИНДРОМОМ ДАУНА

Аннотация

В статье проанализированы теоретические основы социальной адаптации личности. Раскрываются особенности психо-физического развития детей с синдромом Дауна. Исследуются средства социальной адаптации детей с ограниченными возможностями с интеллектуальным недоразвитием вследствие генетической, хромосомной патологии (синдром Дауна). Изучено влияние игровых технологий, совместной деятельности и воспитательных мероприятий на социализацию детей с синдромом Дауна.

Ключевые слова: социальная адаптация, инклюзия, дети с синдромом Дауна, игровые технологии, педагогическая поддержка.

Kolosova O.V.

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Jolanta Gyal-Pylrola

Old Polish University (Kielce, Poland)

SOCIAL ADAPTATION OF CHILDREN WITH DAUNA SYNDROME

Summary

The article analyzes the theoretical bases of social adaptation of the individual. The features of psycho-physical development of children with Down syndrome are revealed. The means of social adaptation of children with disabilities with intellectual underdevelopment due to genetic chromosomal pathology (Down syndrome) are explored. The influence of gaming technologies, joint activities and educational measures on the socialization of children with Down syndrome has been studied.

Keywords: social adaptation, inclusiveness, children with Down syndrome, game technologies, pedagogical support.